

KONCSAG LÁSZLÓ

A börtönpasztoráció tanulságai és távlatai

Prisons are a special area of pastoral life. Pastoral care in prisons is special by the nature of the institution itself. The limitations of personal freedom reduces the possibility of movement, and the rigid routine of prison life keeps the prisoners in constant tension. This is further compounded by the reduced decision-making facilities and a lack of responsibility and challenges. The prison chaplain has to be the witness of God's free mercy, forgiving love, of goodness and tenderness in an environment where there is hardly any forgiveness. The importance of a prison chaplain consists in continually strengthen the faith and the hope of the closed ones.

Keywords: prison; pastoral care in prisons.

Az anyaszentegyház feladatának tartja a szabadságukban korlátozottak lelkipozását. Ezért végez pasztorációt a bezárt emberek körében is. Tízenkét évvel ezelőtt kaptam ilyen jellegű megbízatást.¹ Ennek a különleges lelkipásztorakodásnak próbálom megvonni mérlegét, ahogy én tapasztaltam.

Mottónak Radnóti gondolatát idézem: „Lehetnének talán még emberek, / hisz meg van bennük is csak szendereg, / az emberhez méltó értelem. / Mondjátok hát, hogy nem reménytelen.”²

Ennél határozottabb az Úr Jézus, aki Isten végtelen, mindenre kiterjedő szeretetét képviselve azonosítja magát az élet számkivetettjeivel, s azt várja tőlünk, hogy lehetőségeink szerint segítsük őket. Azt olvassuk a Máté evangéliumában: „Börtönben voltam és meglátogattatok.”³ E szerint nem elég az

¹ GYÉL (Gyulafehérvári Érseki Levéltár): Nr. 1567/2000.

² MAJÁLIS, 1944.V.10.

³ Mt 25,36

alkalmi érdeklődés, hanem az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit gyakorolva a jót kell tenni velük.

Börtönlelkésként naponta a bezártak közt időztem, hogy Isten ingyenes szeretetére figyelmeztetem, s a kegyelemmel közreműködve megtérésükben segítsen őket.

A személyi pasztoráció különös területe a börtön, amely már nevével is félelmet kelt, rossz előítéletet szül. Ezerarcú intézmény, amely minden börtönlakónak más és más, s mivel kinek-kinek más az arca, más a testi felépítettsége, más a lelki világa is. Másak igényei, másak öröklött tulajdonságai, másak megrögzött szokásai, más a nyelve, más a műveltsége, mert más a felkészültsége, s így más az életvitele és az életfilozófiája is.

Tetteik súlya szerint is különböznek. Van először büntetett, van visszaeső, megrögzött bűnöző vagy megtévedt, beismerő bűnös, vagy csak elítélt. Lehet közöttük súlyosabban büntetett, de lehet ártatlan is. Ahogy a felsorolásból kitűnik, legfőbb nehézséget az jelenti, hogy lakói heterogén összetételűek, s így hiányoznak az egységes megnyilvánulások: a gyakori megtérés, az egységes bűnbánattartás. Aki ezt nem tartja számon, az a börtönpasztoráció útvesztői között elvész.

Az állandó köztüklét tapasztalata azt mutatja, hogy van aki vezekel, van aki szenved, van aki bosszút forral, van aki újraszervezkedik, van aki csak vegetál, vagy túlél, van aki a rosszban szakosodik. Van olyan is aki szégyenkezik, van aki kérkedik, van aki basáskodik, van aki elzárkozik, van aki új kapcsolatot teremt, és van aki felhagy a régi kapcsolatokkal. Van, akit állandó cselekvési vágy hajt, van aki elmerül a semmittevésben, van akit ösztönöz a siker, van aki józanul keresi a megtérés útját, van aki mindig ellenkezik, van aki mindent kifogásol, van aki tekintélyt rombol, van aki hamar találkozik az Istennel, és van aki makacsul ellenáll.

Általános, minden börtönre vonatkozó stúdium nincs, ami a mindenki szemében mást jelentő sokarcú intézményt egységesítse. Egyetlen általános és mindenkire kiterjedő norma a

börtön napirendje, aminek állandó megtartása a büntetések ellenére is nehézségekbe ütközik.

Nézzük meg közelebbről: kik a börtönlakók? Különbéféle korú emberek, férfiak és nők, fiatalok és öregek. Vannak közöttük olyanok, akiknek van lelki műveltsége, részesült vallási nevelésben, ezekkel könnyebb dolgozni. Nagyobb részüknek azonban ferde képe van Istenről, vallásról, papról. Kerül olyan, aki ellenséges magatartást tanúsít, mivel a pap bűneire emlékezteti, így folytonosan szembesülni kényszerül saját múltjával. Ezért kerüli vagy próbál gúnyt űzni előljáróiból. Rossz emléke is lehet. Ha attól nem hajlandó megválni, nehezíti helyzetét. Ilyen esetekben Pilinszky verse bátorított: „Rossz voltam, s azt mondtad, jó vagyok / Csúf, de te gyönyörűnek találtál / Végighallgattad mindig, amit mondtam / halandóból így lettem halhatatlan!”⁴

A bentiek viszonyulása szerint is változik a börtön. A történelem olyan eseteket is nyilvántart, amikor öt-tízévi börtönbüntetés után bizonyosodik be, hogy teljesen ártatlan volt. Az ilyen egyénnek siralomház a börtön.

Vannak olyan börtönlakók, akik saját bőrükön győződtek meg arról, hogy a börtön saját esetükben a biztonságos túlélésnek egyetlen lehetséges formája. Ezeknek személyes szabadságuk szavatolójává válik a börtön.

Olyanokkal is találkozunk, akik bizonyos vezető szerepet egyedül csak a deklasszáltak (a társadalom leírja őket, mert erkölcsi alap nélküliek) között biztosíthatnak maguknak, ezeken könnyebb zsarnokoskodniuk. Az ilyeneknek a börtön egyenesen ideiglenes otthon.

Vannak fecsegők, akik utálatossá válnak, vannak továbbá árulkodók, akik előnyökért harcolnak. Pl. jobb elhelyezés, különleges megbízatás, könnyebb munka vagy bizonyos hatalom reményében vállalják még a félretájékoztatót is, a hazudozást.

⁴ PILINSZKY J.: *Átváltozás* In PILINSZKY JÁNOS: ÖSSZES VERSEI, Osiris Kiadó, Budapest 1996, 176.

Vannak bosszúállók, akiket a személyükön ejtett sértés hoz lázba, de vannak irigyek, akik elkívánnak mástól mindent, viszont vannak segítőkész egyének, sajnos olyanok is, akik mindenki számára kiismerhetetlenek. Lehetnek állandó síránkozók, akiket a börtöntársadalom kivet magából.

Vannak, akik egyszerűen elveszítik önmagukat,⁵ akik lebuknak, akiket mások befűjnek. Vannak, akiket tetten érnek, másokat nyomozás után, nyomok révén fognak el. A visszaeső bűnöst nyilvántartják s szigorúbban büntetik, olyan is akad aki alibit nem tud igazolni, némelyek a büntárs révén kerülnek be, vannak mások, akik szándékos kihágást követnek el azért, hogy menedékhelyre kerüljenek, továbbá van akit a lopott anyag árul el, de olyannal is találkozunk, aki hamis vádaskodás következtében ártatlanul kerül rács mögé. Olykor megesik, hogy hibás, téves bűnügyi eljárás révén zárják be.

Egyetlen börtönbüntetés sem lehet olyan édes, hogy ott hosszú távú terveket szőjjön az elítélt, csupán a szabadulás várva várt napjáért az állandó időszámolgatása lehet reményt keltő. Ezt figyelembe kell vennie a nevelőnek.

A börtön a világon mindenütt börtön, mert az elítélt személyes szabadságát felülről rászabott büntetéssel elveszíti. Olyan kényszerhelyzetbe kerül, amihez nem szokott a magánéletében. Így döbben rá arra, hogy az államnak nevelő intézménye⁶ ez a hely, ahol a közre veszélyes elemeket elszigetelik,

⁵ SHAKESPEARE: *III. Richard* I.felv.1.szín: „Mivel nem játszhatom a szerelmest / Hogy eltöltssem e csevegő időt / Úgy döntöttem, hogy gazember leszek” Richardot nem érdekli ez a rendszer. Nem érdekli a jó, de nem érdekli a rossz sem. Nem foglalkozik azzal, hogy ő rossz avagy jó, s ez jelenti a démonit. Gyenge Zoltán: *A bűn heteronómiája-Richard, Agamenon avagy Ábrahám in Lábjegyzetek Platónhoz 2-3: A Bűn.* Szerk. Dékány András-Lackó Sándor, (2004) Szeged Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Librarius, 55. o.

⁶ LEWIS Lyons: *A büntetés története* (2005) Magyar Könyvklub Rt., Budapest, 9.o. „Napjainkban még mindig, akárcsak Hammurápi idejében, a megtorlás, az akadályoztatás, az elrettentés és a jó útra térítés alkotják a büntetés célját.

s próbálják nevelni. Így nem csoda, ha esetenként a börtön alkalmazottak szadista hajlamának kiélési lehetőségét is biztosítja.

Nehezíti még az új életformába való beleilleszkedést a magánélet hiánya, a börtönélet merev rutinja, a csökkentett döntéshozási lehetőség, a felelősség és a kihívások hiánya. A bebörtönzött az állam nevelő hatalmába kerül, s amíg az igazságot szolgáltat, közben szeretné új emberré nevelni. Persze, különböző kényszerhatások érvényesülnek ahhoz, hogy az elítélt hozzáigazodjék a börtönlakók szubkultúrájához, beleértve ebbe a börtönkód rendszerét is. Egy börtöntjárt író szerint: „a börtönkód egy magasabb jelrendszer, amelyre mindnyájan válaszolunk, és ez arról szól, hogyha szándékosan több szenvedést hozunk a világba, akkor a mi életünkbe is szenvedés költözik.” Mire vonatkozik ez a jeladás? Segítségkérésre, ha valami közhasznú cikk fogytán van, s jó lenne a hiányt pótolni.

A börtönnek általánosan érvényesülő, személyre szabott fejlődését senki sem ismeri, mivel kinek-kinek mások a céljai, meglátásai, és megnyilvánulásai.

A börtönélet jogi keretét azok a rendelkezések, parancsok, utasítások, követelmények szabják meg, amelyek előírnak, megengednek, korlátoznak, vagy éppen megtiltanak bizonyos tevékenységi formákat, szerveződést, megnyilvánulást, magatartást.

Az egyes intézményeknek börtönlakóit három csoportba osztják: *1. az először büntetettek, 2. a visszaesők, 3. a súlyos büntetettek.* Sajátos kategóriát alkotnak *a nők és a kiskorúak.* Az egyes kategóriába tartozókat lehet egyszerre kápolnába hívni.

A börtönlelkészi feladat nagysága meghaladja az egy ember hatáskörét, nagyobb összefogásra van szükség. Ez a társadalom egészének problémája. Szükséges a lelki nevelő munkába másokat is bevonni, akár vendégeket hívni. A vendég érdeklődésével más szint jelent. Sokat kell ugyanis a foglyokat bátorítani, hogy legyen önbizalmuk életük sikeresebb alakítá-

sában. Ezért helyes meghívni másokat látogatóba, nemcsak egyháziakat, hanem a különféle lelkeségi csoportok tagjait, hogy ők is segítsenek az elzártság szégyenének feloldásában.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a pártidiktatúra idején szinte teljesen új börtönnépeség lepte el a fogházakat, a gyűjtő és büntető munkatáborokat. A II. világháborút követő években a katolikus papságot szemmel tartották, hogy a népuralom ellenségeiként feltüntetve a fejlődés útjából eltávolíthassák⁷. A magas képzettségű elit a börtönökben is sikeresen építette ki a maga kulturális életformáit. Gyakran szobánként alakult ki olyan továbbképző szellemi góc, amely színvonalát tekintve akár az egyetemi képzés magas iskolájává vált.

Egy a dr. Venczel József 12 börtönévet raboskodó egyetemi tanár cellájában hosszú éveken át ilyen előadásokon részt vett, székelyudvarhelyi kisiparos, szabadulása után nem panaszkodott, hanem egyenesen hálálkodott, hogy ilyen jeles ember társaságában tölthette életének egy hosszú szakaszát, amilyenre polgári életben soha nem lett volna alkalma.

Ne felejtsük el a magyar jakubinusokat sem, akik a XVIII. század vége és a XIX. század elején a fennálló rendszer ellen szervezkedtek, s hosszú raboskodásuk során a börtönt a szellemi élet otthonává tették. Az 1848-49-es forradalom bukása után a Bach korszakban a császári ház ellenében a nemzeti függetlenségért küzdve jutottak sokan börtönbe. A börtönt a hősök, az igazi szabadságharcosok intézményévé tették. Az 1944 után a Kommunista diktatúra időszakában a vallás mellett kiállók, az osztályharcot elvető erők, az emberi méltóság védelmében, fellépők, mások a személyi bosszú áldozataiként jutottak politikai fogolytáborokba, börtönökbe. Ilyen helyeken ezrével sínylődtek: papok, lelkészek, főpapok, püspökök, pedagógusok és különböző értelmiségiek. Ki ne tudna Isten Szolgája Márton Áron 5 évi börtönbüntetéséről, illetve utóda dr. Jakab Antal püspök 12 és fél évnyi kényszerbüntetéséről,

⁷ Tempfli Imre: Sárból és napsugárból, (2002) 115.

amit olombányában munkásként töltött. De mögéljük felsorakoztak mások, pl. Boga Alajos, Sándor Imre, Macalik Győző, Boros Fortunát, Orbán László, Gál Gyula, Eröss Lajos, Márton Mózes, Dénes Szeréna, Kelemen Kálmán hogy csak az első vonalban levőkből említsünk. Dicséretként elmondható róluk, hogy sokan szembenéztek a legvadabb kínzásokkal. Sokan felmérték az embertelenség poklának minden rejtekét, de megtörni nem tudták őket. Márton Áron püspök szerint: a börtön az emberformálás magasiskolája. Sok pozitív példa segített⁸, de még több elképesztő eset nyomta bélyegét az emberi sorsokra. Volt okos és megfontolt felmérés, de a börtön csak börtön maradt.

Nem csak a börtönök, de a börtöncellák is esetről-esetre különböztek. Így arra is volt konkrét eset, hogy nem a börtön formálta a foglyot, hanem a szellemi élet kiemelkedő képviselői a börtönt⁹. Ez arra is bizonyosság, hogy a fogházat át kell, és át lehet alakítani a nevelés intézményévé. Nem egyszerűen hangzatos, hanem valósággal mellbevágó az a megállapítás, hogy nehéz igazi embernek lenni, de százszor nehezebb annak megmaradni.

Volt idő, amikor a központi állam-és pártvezetés rendeletileg felszámolt egy sereg börtönt. Ceauşescu ezzel, különösen választások előtt, a külföldnek azt próbálta bizonyítani, hogy ez nálunk nem jelent problémát. Valószínűleg nem a közbiztonság gyors javulása készítette erre, hanem jóval inkább a börtönviseltek egyre számotvetőbb politikai hatása. Ki hitte volna, hogy a valamikor társadalmi selejtnek minősített, s csak fizikai

⁸ A nemrég elhunyt Csiba Kálmán beszámolt arról, hogy milyen békességet hordott magában dr. Jakab Antal püspök. A többieket is megtanította a rózsafüzérre, aztán együtt mondták. Dénes Szeréna szociális testvér nyolcvan évesen jött el meglátogatni a börtönt, s tanúságot tett az imádság megtartó erejéről. (Vö. Börtönkörkép in Keresztény Szó XXIII. Évf. 8. szám, 5. o.)

⁹ HARAI Pál: *Börtönének papi emlékei* (2010) Megyes. Szóbeli felidézése alapján szívesen emlékezik arra ahogy megtanult németül illetve az egyiptomi piramisokról tudott meg sokat a vele raboskodó szakemberektől.

munkára ítélt börtönlakók a forradalmi átalakulás élharcosai lesznek? Egy a Duna Televízióban közvetített egykori guláglakók találkozájának grófnője, aki három évet töltött a rabság keserű kenyerén, társadalmi osztálya fölött józan ítéletként az arisztokrácia egykori bűneinek jóvátételére egyenesen szükségesnek tartott egy kétéves gulágiskolát. Persze a három évre vagy ennél is többre mért kényszermunkát és kényszerlakóhelyet maga is keményen visszautasította.

A börtön jellegét a kívülállók véleménye is meghatározza. Másként ítélik meg a lesújtott hozzátartozók, a szimpatizánsok, és az ellenséges érzelműek. Valószínű senkinek sem közömbös a börtön. Lehet, hogy egyként megbékélnek vele, de érzelmi vonzása nehezen képzelhető el.

Hogyan zajlik benne az élet? Egyesek szerint eligazít a ne láss, ne hallj, ne beszélj – életfilozófia. Ezzel közömbösségbe lehet merülni, s a minden mindegy szintjén szörnyként falja fel, s emészt meg lakóit az idő. Erre vonatkozólag láttam egy szemléletes festményt, amelynek hatása elgondolkoztatja élete értelméről a szemlélőt. A kép végeredményben egy kígyóval szemlélteti a börtön belső életét, melynek gyomrában minden eltöltött nappal mélyebbre és mélyebbre kerül az elítélt. A közömbösséggel a nevelőnek küzdenie kell, hogy a bezártat megőrizze emberségében.

A börtönalkalmazottak különféle programokat szerveznek, sajnos kevés az érdeklődés irántuk. Iskolai oktatásra, de más fajta képzésre is akad példa, pl: az asztalos szakma elsajátítására van alkalom, elméletben és gyakorlatban. Ismét más: mentálhigiénéi jellegű az a beszélgető program, amely a jövő alakíthatóságát tűzi ki célul. Ezt szolgálta a kápolnába meghívott Ferenc Attila tanárnak heti egy alkalommal a keresztény házasságot bemutató sorozata is.

A kápolnai tevékenységet mindenek előtt az emberies körülmény megteremtését célzó együttlét jellemzi.¹⁰ A közösen végzett rózsafüzér, illetve litánia imádságok, előlegezik a bizalmat. Különös az itteni statisztika, mert rendkívüli helyzetbe született.¹¹

A lelki program napi tanító részét egy-egy hittankönyv soron következő leckéiből vettük, míg a fontos igazságok elmélyítéséhez közkeletű írások szolgáltak, az önismeret, és önbecsülés erősítésére,¹² Az idevágó témák beszélgetésekre is jó alkalmat kínáltak. A nevelésben fontos, hogy távlati célt tűzzünk ki a foglyoknak, mert ha maguk szabják meg, abból sok nehézség adódik. A cél itt a túlélés megtanítása. Lehetőleg úgy, hogy a saját céljára is hasznosítani tudja a börtönben töltött időt. Mivel szinte állandó a szervezkedés, ezért bandák alakulhatnak ki, ez pedig a feszültség forrása. Úgy kellene őket nevelni, hogy kevesebb legyen, vagy egyáltalán ne legyen ütközőpont. Természetesen ez szinte lehetetlen. Az ünnepi előkészületeknek szerves részét képezi az ünnepi színdarabok betanulása és bemutatása.¹³

A négy szemközti beszélgetést semmi sem pótolja. Amit kimond a lelkibeszélgetésben vagy a szentgyónásban, az már

¹⁰ II. JÁNOS PÁL pápa üzenete a rabokhoz 2000. júl. 9-re „*Jubileum a börtönökben*” címmel 4. pont

¹¹ Lelkipásztori munkám eredményei 2011-ben: 68 szentmise, amiből kettő püspöki volt húsvét és karácsony másnapján. Lelkibeszélgetés egész évben 590, illetve szentgyónás 65, szentáldozás pedig 76 (Részlet a főpásztornak készített évi tevékenységről).

¹² ANSELM GRÜN: *A mennyország benned kezdődik*, KATOLIKUS KINCSES KALENDÁRIUM 2011, MÓCSY IMRE: *Isten közelében*, VASÁRNAP ÉVKÖNYVE 2011-re, KERESZTALJA ÉVKÖNYVE 2012, SZENT ÁGOSTON *Szabályzata a közösségi élethez*, LÉSTYÁN FERENC: *Keresztény hitünk tételei 5 percben*, *Az éneklő varjú* – népi vicces történetek, DIETRICH BONHOEFFER: *Vademecum*, CZÁRÁN ESZTER: *Világnak Virága* - Olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak, 2., 3. kötet. Ezen kívül az ÚJ EMBER, valamint a KERESZTÉNY SZÓ, a VASÁRNAP, a KERESZTALJA, a KRISZTUS VILÁGA és a SZÉKELYFÖLD tematikus cikkeiből olvastunk.

¹³ Évente két alkalommal: Húsvétra és Karácsonyra. Lásd Keresztény Szó XVI. évf. márc. 22. o., XXIII. évf. aug., 4. o.

nem terheli tovább lelkiismeretét. Ugyanakkor fontos szerepe van a közös éneklésnek. Szívesen teszik. Ha valaki megátalkodott is, az Édesanyám is volt nékem kezdetű népdal, megpuhítja a szívét.

Ha ennyire változó jellegű a börtöntársadalom, magának a börtönnek lehet-e mindenkire alkalmazható egységes nevelési elve? Jó lenne, de nincs. Egységes nevelési elvet a heterogén csoport kényszerközösségében alkalmazni, vagy működő nevelési rendszert felállítani képtelenség. Innen származik az első feladat: minden foglyot külön meg kell ismerni, még ha szándéka sok esetben kiismerhetetlen, akkor is erre kell alapozni. Spontánul csak akkor alakulhatnak ki a foglyok között kisebb csoportosulások, ha az együvé tartozók vállalhatják a közösséget. Ez értékében lehet pozitív vagy negatív. A zsebmetszés, a fosztogatás, a betörés, a lopás, a rablógyilkosság mesteriskoláinak bizonyos fokozatai is ilyen alapon működnek és gazdagíthatják a mesterségbeli tapasztalatokat. Pozitív jellegű csoportosulások is csak a hasonlóak, csak az egymást tisztelő és megbecsülést biztosító gondolatok közösségében szülehetnek meg.

Talán egyik legnagyobb feladatnak azt tekinthetjük, hogy az ilyen spontán csoportokat felfedjük. Csak ezekre támaszkodva vagy ezek ellen küzdve lehet a nevelési eljárásoknak távlati célt kitzüzni.

A börtönpasztorációnak egységes módszertana nincs. Minden olyan eljárásnak jogilag megalapozott helye van, ami csak egy fogoly esetében, sőt az előljárók és a felügyelők esetében is pozitív eredményhez vezet. Ez utóbbiakat, úgy lehet elérni, ha az előljárókat nem gátolja esetleges – hatalmi féltékenységből származó – szűk látókörük. Minden olyan kísérletezés káros, ami elkerülhetetlenül csődhelyzetbe visz. Ebből következik két dolog:

1. Pontosan meg kell határozni, hogy milyen cél érdekében, kivel, mikor, hol és hogyan próbálok eredményt elérni.

2. Tudni kell minden változó körülmény között rugalmasan módosítani a követendő eljárást még mielőtt a börtönlakók maguk, mondanának elmarasztaló ítéletet arról.

Gyakran elfeledjük, hogy a börtönlakók életében ritka vendég a sikerélmény. A legkisebb hibáért, a legegyszerűbb félrelépéséért, vagy a mulasztásért kijár a dorgálás, a megróvás, a feddés vagy éppen a fizikai büntetés valamilyen formája, de sokkal szűkmarkúbb az elismerés, a dicséret, a köszönet, a jutalomnak még a legegyszerűbb formája is, pl. a kézfogás. Ha a vezetők nem tudják az embert látni a fogolyban, akkor ez visszafelé sem működik. Akármilyen csordultig van tele jóindulattal a vezető, a rab nem tud felvevő lenni, pedig az emberiség megélése mindig csodát művel: segít a legkeserűbb megaláztatásban is túlélni a lehetetlennek tűnőt.¹⁴ Embernek tudom-e tekinteni, hogy ő is engem embernek tekintsen? Ez a legfonosabb kérdés. Amíg ez a kölcsönösség nem alakul ki, addig a börtönlelkész tisztségviselő, hivatalnok igen, de nevelő vagy átnevelő nem lehet. Nem szabad megfélemlkezni viszont arról, hogy a megértés és a cinkosság nem egy töről származik.

Egy igen nagy követelmény a határozottság és a következetesség. Bármelyik hiány eleve a sikertelenség felé sodorja a börtönpasztorációt.

A börtönbejutottnak saját bőrén kell megtanulnia a túlélést. Első nehézség a fizikai túlélés. A legtöbb ember agresszívvá válik, szinte öntudtalanul dacos és szembeszegülő lesz.¹⁵ Sok esetben Istent okolja azért, hogy lebukott, s emiatt lázad is ellene, de a sajátságos életmód majdcsak megingatja tévhitének tarthatatlanságában.

A börtönélet kemény. Akik ott élnek, azoknak hátul is szemük van, és ébren alszanak. Akik nem tudnak magukra

¹⁴ Példa erre a REMÉNY RABJAI c. film cselekménye

¹⁵ SZENT LE-BAO-TINH PÁL leveléből, amelyet a *Ke-Vinch papnevelő intézet növedékeihez intézett 1843-ban* In Launay A. *Le clergé tonkinois et ses prêtres martyrs* (1925) MEP, Paris, 80–83 o. Az imaórák liturgiája IV. kötet, 1485. o.

ölteni egy bizonyos keménységet, azokat figyelmezteti a zsidó közmondás: „Ha nem tudsz harapni, ne mutasd fogaidat!” Ezek az emberek a legsebezhetőbbek. És mégis mindenkinek a maga jogáért kell küdeni. Az erőszak megnyilvánulásai lengik be nappalaikat és éjszakáikat, s ez pedig sokféle összecsapást szül. Így azt hihetnénk, hogy a bent lévők érzelmei ellaposodnak, s így érzéketlenné válnak, pedig nem. Voltak olyan híveim, akiknek komolyságán épültem. Egyiket szaktudásáért az intézmény műhelyében fogalalkoztatták. Bizony volt idő, amikor a többletmunka elkedvetlenítette. Ilyenkor szomorúsága felől érdeklődve azt a választ kaptam: „Nem neheztelek előljáróimra, sem felügyelőimre, mert ők nem hibásak azért, hogy idekerültem.” Egy másik rab arra kért a kápolna oltárán lévő virágcsokrot látva, hogy adnék egy szálát, mert jön a barátnője látogatóba, s fel szeretné köszönteni születése napján. Hirtelen azt válaszoltam, hogy ide virágot hozni szokás, nem elvinni. Amikor láttam, hogy ellentétesen nem lepődött meg, akkor így folytattam: „Jézus a szép emberi kapcsolatoknak örvend. Azt vigye, amellyikkel nagyobb örömet szerez.”

A börtönbüntetés túlélésének harmadik nehézsége a mentális túlélés: a józan ész megőrzése. A börtön világa nem tesz úgy, mintha egyedi vagy kivételes lenne. Az erő birtoklói a „keményfiúk” határozzák meg, hogy mi a józan ész, az értelem és a logika. Fegyvereik nincsenek, de erős befolyásuk van a börtön működésére. A mentális túlélés egyik módszere a börtönélet értelmetlenségének felismerése és a fekete humor¹⁶ alkalmazása is. Olyan tréfára kell itt gondolni, ami első hallásra átoknak tűnnek, de a börtönben meg lehet szokni, mint olyant, amin szívből lehet nevetni. „Még vagy húsz évig egyed a börtön kásáját!” Számunkra érthetetlen, bosszantó, olykor felháborító, de nekik nem. Örömük egyfajta kifejezője, ha újra látják egymást, s ezért derülnek a tréfán. Még az se sértő, ha

¹⁶ Humour noir, ami a humor groteszk, morbid, cinikus formája. Gyakran az erotikus és a halállal kapcsolatos elemek használata jellemzi. Világ Irodalmi Lexikon (1975) Akadémiai Kiadó Budapest, III. kötet, 71.o.

ilyenek röpködnek: „Szabaduljál meg hamar, hogy gyere vissza még tíz évre”, „Ne búsulj, mert ami még hátra van, azt az Isten letölti.”

A belső bezártság nehezen oldódik. A legtöbb fogoly csupán azokra számíthat, akik felkeresik, hogy reményt gyűjt-sanak lelkében.

Nem szabad vérmes gondolatokat táplálni magunkban. A jó szándék, az eltökéltség, és a kitartó munka sem szül csodákat, sokszor bizony csak grammokban mérhető eredmény.

Hogyan tevékenykedjen a börtönlelkész? Az elítéltek nagyon elővigyázatos megismerésével kezdje. Lényeges a rab családi kapcsolatainak ismerete. Valakihez közel juthatsz úgy is, ha nem őt vallatod, hanem szeretteiről, estleg gyermekiről érdeklődsz.

Fontos megfigyelni kinek-kinek az érdeklődési körét, viszonyát a munkához, a társakhoz, az előljárókhoz. A börtönlakó lelke sokszor érzékenyebb, mint bárki másé, hiszen sérült állapotán a legkisebb bántalom is elviselhetetlen lehet.

Jó tudni, hogy a fogoly mindent más mértékkel mér. Az értékeltolódás sokszor olyan fonák helyzetbe sodorhatja, hogy a lényegtelen apróság sorsdöntő szerepet kap.

Álmodni ébren is lehet. Ez a menekülés egyik sajátos formája, sokszor megtartó erőnek bizonyul.

Öröm, ha a fogoly a vágyairól beszél. Akinek van óhaja, akad hozzá szándék, célratörő akarat is. A szerepváltást enélkül nem lehet elképzelni.

Azokat kell segíteni, akik többek akarnak lenni, mint akik voltak. Ez a szándék a javulás, az átnevelődés egyik hordozója.

Bár az előljárók között gyakori kísértés a hatalmi harc, a papnak óvakodnia kell a basáskodástól. Akik másokon akarnak uralkodni, csak bomlasztó hatással lehetnek a közösségre.

Tisztelet illeti mások véleményét is, de nem szerencsés a hangadókra alapozni. Azok csak saját érdekeiket tartják fontosnak.

Fontos kérdés: mit tudsz tenni azért, hogy ne csak keserű emlékekkel telítődjék a bebörtönzött, hanem olyan élményekben is legyen része, ami kiemeli terhes állapotából, akár egy rövidke időre is? Az öröm bármilyen apró, legalább egy métert jelent a boldogság felé vezető úton.

Mindig csak apró lépésekkel haladjon, hogy senki el ne maradjon a heterogén társaságból.

Számolni kell azzal, hogy a spontán alakult közösség sokszor káros, bűnös, bomlasztó. Fontos szem előtt tartani, hogy a börtön közössége pusztán formai. Összetartó kapocs csak a kényszer fegyelme, a belső rendszabályok szigora, és a külön büntetéstől való félelem. Számolni kell azzal is, hogy a zárkozottságot igen nehéz feloldani.

Van belső zárkozottság, amikor a rab önmagáról semmit vagy igen keveset árul el. Az értelmes rab tudja, hogy nem beszélhet egyéni dolgairól cellatársaival sem, mert nem tudhatja kiben mi lakozik. Különbözőben is mindenki gyanús, aki él. Bárki lehet felbérelt ügynök. Egyetlen kötelessége lehet: túlélni a kiszabott büntetést a lehető legkisebb veszteséggel. Ez, mintha a falakból szívódnék át az agyakra. Senki sem hirdeti. Ezek a törvények együtt élnek az intézménnyel. A belső bezártság nehezen oldódik. A legtöbb fogoly csupán azokra számíthat, akik felkeresik, hogy reményt gyűjtsanak lelkében.

Van csoportos zárkozottság – amikor egymással szolidárisak – és nem nyilatkoznak. Ez okvetlen a nevelés zsákutcája.

Milyen legyen a börtönlelkész? Nyugodt vérmérsékletű. Megfontoltan cselekvő. Határozottan következetes, de soha ne sablonos. Emberséges, de nem cinikus. Legyen leleményes, és soha nem unalmas. Tudjon mindig újrakezdeni, de elviselni a kudarcot is. Tudja hasznosítani mások segítségét, de semmilyen feladatát ne bízsa másra. Gyakorolja a megbocsátást, de soha ne hunyjon szemet a rejtett bűnök fölött. Becsülje meg a legkisebb sikert is, de ne álljon le büvületében. Ne engedje uralkodni saját fantáziáját, s ilyen alapon ne állítson fel se

elméletet, se véleményt ne formáljon. Keresse a módot és alkalmat, hogy állandóan tanuljon, s önmagát megújítsa. Ne feledje minden szónál értékesebb a tett.

Lehet-e a börtönlelkész képzésről beszélni? Igen, a börtönnek nem csak sok célja van, hanem ennél is sokkal több rejteke, amit üdvös dolog mások tapasztalatából¹⁷ jobban kiismerni. Egyetlen börtönlelkész sem rendelkezik olyan röntgen szemmel, hogy bármelyik bebörtönzöttet átlássa, de az ember megismerésének titkos útjait is járhatóbbá lehet tenni. Ha e nehéz nevelési területet tudományosan mérjük fel, illetve ítéljük meg, óriási szerepe van a foglyokkal való személyes beszélgetésnek. Jó tudni, hogy amikor a börtönközösséghez akarok szólni, akkor is az egyénhez, az egyénekhez kell fordulni. A börtönben nem lehet hasznos a fenyegető szó. Több értelme van a vizsgáztatásnak. Addig lehet orvosolni a bajt, amíg az egyéntől nem jut el az egész közösséget érintő problémáig. Tagadhatatlanul szükséges az éberség, hogy csírájában lehessen kezelni a problémát, lehessen növelni a jóra való igyekezetet. A változatos nevelési hatásokkal nem lehet összeegyeztetni a kapkodást, a rendszertelenséget, a következetesség hiányát. Fontos erény a türelem. Meg kell tanulni kivárni a dolgok fejleményét. Durván beavatkozni kár. Ezen a helyen sok olyan bonyodalmasnak látszó ügy van, amit az idő magától megold. A börtönben a vezető alkalmazható egyetlen hatalma a tekintélye. Erre legyen gondja kinek-kinek. Felelősséged ne ruházd másra. Csak rontja a tekintélyed, ha kibújsz a dolgok elől. A fogolynak is lehet emberi büszkesége, tartása, amit tisztelni kell. Sok esetben a kérés jóval többet ér, mint a parancs. Siker, ha a fogoly az elhangzott kérést parancsnak tartja, s parancsként tiszteli. Vigyázni kell az elhamarkodott szóra, véleményre, ítéletre. Többet veszítesz, ha vissza kell vonnod, mintha ki se mondanád. Ha a bebörtönzött megtapasztal

¹⁷ Hazai börtönlelkészek találkozóin szinte évente, és a Katolikus Börtönlelkészek Világtalálkozóján háromszor vehettem részt (2003-Dublinbe, 2007-ben Rómába, 2011-ben Kamerun fővárosába Yaoundéba).

talta a feléje irányuló tiszteletet, szívesen megnyílik. Ha kére-
re kap egy-két levélborítékot, írószert vagy bélyeget, akkor
bizalma erősödik. A csoportos tevékenység megszervezéséhez
a börtönlelkészek rendszeresített tapasztalatcseréből nyerhet-
nek.

A nevelés hatékonyságától sok függ. A francia regényíró
Victor Hugo mondta: amikor sikerült egy iskolát felépíteni,
akkor egy börtönt be lehet zárni. Ez a megállapítás nem tűnik
tényszerűnek, vajon miért? A tudás értékeinek átadása mellett,
vajon nem hanyagolták el a szeretettel végzett nevelést? Erre a
kérdésre még nem adott egyértelmű választ korunk, de
kérdések egész sora merülhet fel agyunkban.

A börtönben töltött idő akaratlanul is bélyeget nyom az
egyénre. Elenyésző számban szövődtek barátságok, amelyek
maradtak a későbbiekre is. A múltban a börtönnaplók és
visszaemlékezésekből álló irodalom virágozott. Gondoljunk
Kazinczy Ferenc: Fogságom naplójára, Silvio Pelico: Börtön-
eim-re, Godó Mihály SJ. Testamentumára, vagy a Hidegvérrel
c. élménybeszámólóra, illetve Krupa Sándor Ofm. gyűjtemé-
nyére „Isten a sarló-kalapács börtöneiben” , stb. Mára ritkult
ezeknek a száma.

A börtönből szabadultak egyszer s mindenkorra szakítanak
az átnevelő intézettel. A társadalom úgyszólván későbbre rehabilitál.
Lehet, hogy az emberek eltávolodtak tőle, talán barátai sem
tekintik már közelebbinek azok után, amik történtek. Ennek
elfogadása nem könnyű. Némelyek még az országból is szíve-
sen elmennének. Egy kicsit önmaguk előtt is menekülve. Mi
segítheti őket a szégyenérzés feldolgozásában, hogyha nem az
Istennel kiépített szeretet-kapcsolat. Isten kegyelmét nem tudja
feltartóztatni semmi, sem a börtönépület kapui, sem annak a
falai¹⁸ – írta II. János Pál pápa, a jubileumi üzenetében. Ezzel a
Szentatya az egyre növekvő gyermeki bizalom fontosságára

¹⁸ II. JÁNOS PÁL PÁPA üzenete a rabokhoz 2000. júl. 9-re „*Jubileum a börtönökben*” címmel, 1. pont.

utalt, amelyből a szabadulás után is lehet és kell is élni. A magány kínzó érzésének orvoslására, a naponkénti imában, a szentségek vételével kap erőt, hogy bírja ki az elszigeteltségét bent, s kiszabadulása után kerülje mindazt, amiért újra visszajuthatna a fogdába. Segíteni kellene a munkahely szerzésénél, jó véleménnyel irányukba bizalmat kelteni. Ehhez szükség van a szabadulás utáni kapcsolattartásra. Volt, aki szegényében nem jött megkeresni, míg mások hallattak magukról, egy-egy üdvözlettel. Minden bajnak egyetlen gyökere a szeretethiány.

A visszaeső bűnözők kerülnek újabb kapcsolatba az intézménnyel. Sokan úgy esnek vissza, hogy nem ő, hanem a társadalom a hibás. Ha élni akar, fosztogatni kényszerül a szociális háló hiányában. A létbizonytalanság nem egy esetben saját hibáján kívül válik elviselhetetlen teherré. Kit terhel a felelőség, hogy nem tud visszarendeződni a mindennapi életbe, mert mindenek előtt a társadalom dobja ki azzal, hogy nem fogadja vissza. A reményt veszített ember mindenre képes.

A közösségi méltatlankodás, a fokozódó ellenszenv, a kiélesedő elégedetlenség, akár a lázadásig is elvezet. A börtönlázadás – világprobléma. Szűk körben megoldani ezt a kérdést nem lehet. Nagyobb a veszélyességi zóna, mint amit egy lázadás országos viszonylatban magába foglal, hiszen a börtönlázadás szimpatizánsai több gondot okoznak, mint a lázadók vagy a lázadás.

Nem feledhetjük. Két olyan természeti joga van az embernek, amitől a börtönfalak se választhatnak el. Az egyik az élethez való jog, a másik az élet feltételeinek biztosítása. Ez nem könyörület kérdése. Ez jog, amitől megfosztani senkit sem lehet.

Miért fontos ezeknek betartása. Winston Churchill megállapítása bárkit meggondolkodtathat, nincs egyikünk se megbiztosítva sem a koldusbot, sem a börtön elől. Ha valaki nem ismerte meg Istent, nincs Isten-képűsége, akkor nem lehet bűnbánó sem. A bezárt embereknek milyen gyermekkoruk volt, kik nevelték őket? Friedrich Nietzsche figyelmeztet: mindnyá-

junkban egy angyal és egy ördög bujkál. A kettő közül annál győz az angyal, akinek jó tanítói és nevelői voltak. Aki nem tud az Istennel kibékülni, az a társadalommal is összeütközésbe kerül, így a rács mögé jutása elkerülhetetlen számára.

Befejezésül idézem azt a történetet, amit egy roma származású bezárt híveimtől hallottam. Az eger a lyukból azt látta, hogy a gazda egérfogóval érkezett haza. Kiszaladt az udvarra s fennhangon kiabálta: egérfogó került a házhoz. A tyúk ezt válaszolta: neked ez szerencsétlenség, de számomra nem jelent semmit. A kismalac együttérzően csendesítette az egeret: imádkozom érted pajtás. A tehen lenézően nyilatkozott: Menyj már, azt hiszed, hogy megijedek én attól? Szegény kiseger vissza-bújt az egérlyukba s elkezdte várni a fejleményeket. Éjszaka csattanás verte fel a ház csendjét, úgy mintha az egérfogó záródott volna. Jött a gazdaasszony. Az egérfogóhoz érve látta, hogy mérges kígyó került bele. Közelébe hajolt, s a kígyó megmarta az asszonyt. Elhívták az orvost. Az tyúkhúslevest tanácsolt, hogy az asszonyt a láz elhagyja. Ezért levágták a tyúkot. Jöttek is az ismerősök és a szomszédok, hogy látogassák s vigasztalják a beteget. Hogy nekik enni adhasson, a gazda levágata a malacot. A beteg végül meghalt, s a tor miatt a gazda levágata a tehenet is.

A bezárt ember is a társadalom tagja. Bár vegyes érzelmeikkel vagyunk irántuk mégis rájuk is kell figyelnie a közönségnek. A miéltre a történet tanulsága felel: amikor a gyengébet fenyegetik, mindnyájan veszélybe vagyunk.

Világszerte nagyobb összefogást igényel, ezt sürgette II. János Pál pápa jubileumi üzenetében, amikor a világ kormányzóihoz is fordult: „A börtönélet emberibbé tétele ma fontosabb, mint bármikor. Ezért olyan intézkedések fogantatására van szükség, olyan foglalkozásokra, amelyek megóvják a fogvatartottakat a tunyaságból eredő lelki elszegényedéstől. Ilyen formán úgy alakulhatna a büntetés letöltése után, hogy könnyebb legyen a visszailleszkedésük a társadalomba. A börtönnek a lelki megtisztulás helyévé kell válnia, nem pedig a

nevelés megtagadásává, a tunyaságává, a romlásává. A rabok biztos segítséget kapnak, ha felkínálják annak a lehetőségét, hogy elmélyítsék kapcsolatukat Istennel és részt vegyenek a szolidaritási, valamint a jótékonyági tervek megvalósításában. Ez felgyorsítaná a társadalomba való visszailleszkedés folyamatát és megkönnyítené a börtönéletet is.”¹⁹

¹⁹ II. JÁNOS PÁL PÁPA üzenete a rabokhoz 2000. júl. 9-re „*Jubileum a börtönökben*” címmel, Felhívás a kormányzókhoz!

A Verbum Egyesület és kiadó

A *Verbum Kiadó* a romániai magyar katolikus kiadványok létrehozására, terjesztésére alakult. Hagyományos kiadványai a romániai magyar katolikus hetilap, a *Vasárnap*, valamint a katolikus kulturális havilap, a *Keresztény Szó* (amely immár tudományos akkreditációval is rendelkezik). A kiadó saját kiadványai az erdélyi katolikus teológiai és egyházi irodalom köréből valók hazai szerzőktől. Emellett a kiadó ajánlja és terjeszti a partnerek, elsősorban a budapesti székhelyű, nagy hagyománnyal büszkélkedő, hivatalos szentszéki kiadó, a *Szent István Társulat* kiadványait is (a legújabb és régebbi kiadványait Romániában a legjutányosabb áron).

A kiadó kiadványai megrendelhetőek:

- a szerkesztőségben személyesen vagy levélben (A. Einstein utca 2. szám, Kolozsvár)
- telefonon: +40-264-596478
- faxon: +40-264-450747
- e-mailben: verbum@katolikhos.ro.

A Verbum Keresztény Kulturális Egyesület címe:

S.C. Verbum S.R.L

400045 Cluj

str. A. Einstein nr. 2.

Számlaszám: RO93RNCB0106026572990001

A kiadó könyvajánlóját, egyes kiadványait az érdeklődők megnézhetik az interneten:
www.katolikhos.ro/konyvajanlo

V E R B U M

KERESZTÉNY KULTURÁLIS EGYESÜLET